



**Školski nazivi, simboli i manifestacije
u osnovnim i srednjim školama
u Bosni i Hercegovini:
presjek stanja i preporuke**

**Školski nazivi, simboli i manifestacije
u osnovnim i srednjim školama
u Bosni i Hercegovini:
presjek stanja i preporuke**

**Школски називи, симболи и манифестације
у основним и средњим школама
у Босни и Херцеговини:
пресјек стања и препоруке**

**School names, symbols and manifestations
at primary and secondary schools
in Bosnia and Herzegovina:
A status update with recommendations**

ISBN 978-92-9234-042-1



Сва права су придржана. Садржај ове публикације се може слободно користити и умножавати у образовне и друге непрофитне сврхе, с напоменом да свака таква репродукција има ознаку да је Мисија ОЕБС-а у БиХ извор текста.

Школски називи, симболи и манифестације у основним и средњим школама у Босни и Херцеговини: пресјек стања и препоруке

1. Увод

2. Историјат

3. Школски називи

4. Школски симболи

5. Школске манифестације

6. Закључци

Препоруке

Анекс 1: Критеријуми за школске називе и симболе

Анекс 2: Преглед подзаконских аката за регулисање школских назива, симбола и манифестација

СРПСКИ ЈЕЗИК

1. Увод

У овом извјештају је дат осврт на ситуацију у вези са школским називима, симболима и манифестацијама¹ у основним и средњим школама у Босни и Херцеговини (БиХ). Извјештај је припремила Мисија ОЕБС-а у Босни и Херцеговини (Мисија) и нуди нове информације о стању у погледу инклузивног образовања у БиХ, односно његовог одсуства. Сазнања се заснивају на праћењу дешавања у више од 2.000 централних и подручних школа широм БиХ,² које Мисија редовно спроводи.

Током претходних четврт вијека, образовне власти и доносиоци и доносиоце одлука у БиХ нису се сувише бавили рјешавањем дискриминаторних компонената образовног система. Као што се наставним програмима и уџбеницима директно утиче на то шта ученици и ученице уче у школи, тако и друге карактеристике - у које спадају школски називи, симболи и манифестације - на допуњавају **спровођење политике раздора и једностраности**. Такво стање доводи до школског окружења којим се промовише етничка искључивост умјесто ширења осјећаја припадности датој школи и широј заједници, на исти начин стварајући простор да се ученици и ученице који не припадају већини осјећају отуђено или увријеђено.

Упркос позитивним помацама у одређеним дијеловима БиХ између 2004. и 2012. године, **дошло је и до очигледног назадовања посљедњих година, док у појединим административним јединицама³ није постигнут никакав напредак**. Ситуација на терену указује на то да је дошло до кршења не само домаћег законског и политичког оквира, него и међународних стандарда, те до директне опструкције истинског помирења у БиХ.

Сврха овог извјештаја је да се процијени степен назадовања у протеклом периоду, као и да се нагласи неопходност суочавања с праксом искључивања у вези са школским називима, симболима и манифестацијама. Мада овакви случајеви искључивања могу релативно једноставно да се ријеше, од образовних власти и других кључних доносилаца и доносиоце одлука тражиће се да предузму одлучне кораке и помогну да се обезбиједи прикладна средина у школи у којој би се сви ученици и ученице осјећали пријатно и добродошло.

¹

Под школским манифестацијама мисли се на све догађаје, одавања почести, сјећања и прославе (празника или слично) које се одржавају у школама са ученицима и ученицама или у њиховом присуству, односно са школским особљем. Оваква окупљања могу да буду за ту прилику одређени часови, приредбе и друге активности. Званично одобрени школски излети, у које спадају и комеморације на локацијама ван круга школе такође потпадају под дату категорију.

²

У централним школама настава се углавном одвија од првог до деветог разреда основне школе, а у подручним углавном само у првих пет разреда. Свака подручна школа је дио једне од централних школа.

³

Термин „административне јединице“ у овом извјештају се односи на ентитет Република Српска, кантоне ентитета Федерације Босне и Херцеговине и Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине, јединице које, када је у питању образовање, имају директну надлежност.

2. Историјат

2.1. Давање назива у јавном простору кроз историју

Називање јавних мјеста, институција и установа, као што су паркови, улице и школе, има више намјена. Давање и мијењање назива јавних мјеста и установа кроз историју обично се дешава у периодима транзиције, а у покушају да се одређена идеологија или историјски наратив замијене неким другим. У многим крајевима свијета, па тако и на територији бивше Југославије, овај процес је служио као средство за јачање политичких, културних и друштвених идеологија. Такав процес је моћно оруђе у рукама нове власти помоћу којег би она изнова писала или тумачила прошлост према сопственим интересима и нахођењу. То се не односи само на одавање почаста особама и догађајима који представљају нове власти, већ, понекад, и на негирање сјећања на особе и догађаје из претходног режима.⁴

Што се тиче БиХ, послје ратних збивања од 1992. до 1995. године, на многим подручјима долази до ревизије историјског наратива и њему придружених симбола. Дешава се да је доминантна етничка група на одређеном подручју несразмјерно заступљена и спомињана у јавном простору, док су остале етничке групе слабо заступљене или потпуно занемарене. Називи јавних мјеста, установа и придружених симбола и даље служе као средство за обиљежавање територије, али и показивање (над)моћи и власти једних над другима. Школе су и даље међу оним јавним мјестима чији се називи, симболи и манифестације најчешће користе као потпорни стуб за одређене историјске наративе и јачање етно-националног идентитета. Иако ови елементи нису дио стандардног наставног програма у школама, намјена им је слична - да шаљу суптилне, али и јасне поруке свим члановима и чланицама заједнице, како онима који припадају већинској групи, тако и оним другим.

Спорни школски називи, симболи и манифестације у БиХ по први пут су доспјели у средиште интересовања крајем деведесетих година прошлог вијека, у жељу повратка избјеглица и расељених лица. У току овог периода, основно и средње образовање постало је од приоритетног значаја за међународну заједницу, пошто су различити облици дискриминације у школама спречавали породице да се врате у своја предратна мјеста боравка. Једнак приступ образовању без дискриминације није могао да буде ничим загарантован. Таква реалност се директно косила са правом избјеглица и расељених лица на повратак, као и са спровођењем Општег оквирног споразума за мир у БиХ (Дејтонски мировни споразум).

2.2. Послијератни покушаји промоције инклузивности

Усљед пораста притиска на ентитетска министарства образовања да створе повољније услове за повратак избјеглица и расељених лица, 2002. године потписан је *Привремени споразум о задовољавању посебних потреба и права дјете повратника (Привремени споразум)*. Министар просвјете и културе Републике Српске, министар образовања и науке Федерације БиХ, те кантонални министри образовања накнадно су потписали детаљнији *План провођења привременог споразума о задовољавању посебних потреба и права дјете повратника (План провођења)*. Уз то су сва министарства именовала своје представнике и представнице у Одбор за координацију провођења Привременог споразума (Координациони одбор), чији је задатак био да надгледа спровођење овог споразума.

Као дио *Привременог споразума*, посебан акценат стављен је на увођење националне групе предмета у мјестима гдје живе повратници и повратнице, те на запошљавање наставног особља из реда повратника и повратница.⁵ У току прве године спровођења овог споразума, у овим мјестима су забиљежени позитивни помаци, а Координациони одбор је 2004. године преусмјерио свој фокус на школске називе, симболе и манифестације. Члан VIII (13.ц) *Плана провођења* предвиђа да ће:

„Министарства образовања предузеће кораке да се евентуално уклоне симболи и предмети те да промијене називе школа, које ученици повратници, или било који од конститутивних народа и националних мањина, могу сматрати увредљивим.“

⁴ Више информација у: Palmberger, M. (2012). *Renaming of Public Space: A Policy of Exclusion in Bosnia and Herzegovina*, MMG Working Paper 12-02; Рајић, Љ. (2012). *Toponyms and the political and ethnic identity in Serbia*, објављено у: Helleland, B., Ore, C.-E. i Wikstrøm, S. (ur.) *Names and Identities, Oslo Studies in Language 4(2)*, 2012. 203–222; Hodgkin, K. i Radstone, S. (2006). Introduction: Contested pasts, објављено у: Hodgkin, K., Radstone, S. (ur.) *Memory, history, nation: contested pasts*, 1-21. New York: Routledge; и Azaryahu, M. (2012). *Renaming the past in post-Nazi Germany: Insights into the politics of street naming in Mannheim and Potsdam*, објављено у: *Cultural Geographies*, 19(3), 385-400.

⁵ Национална група предмета се, према *Привременом споразуму*, састоји од предмета: Језик и књижевност, Вјеронаука, Географија и Историја. У њу спада и предмет Природа и друштво за ученике и ученице од првог до петог разреда основне школе.

Координациони одбор је израдио *Критеријуме о називима и симболима школа* (*Критеријуми*, погледати Анекс 1), а предложио је министарствима образовања и конкретне смјернице на усвајање. *Критеријумима* су дефинисане врсте школских назива и симбола који су прикладни и прихватљиви, као и параметри за школске манифестације. Циљ *Критеријума* је да школски називи, симболи и манифестације буду инклузивнији и прихватљиви свим ученицима и ученицама.

2.3. Неједнака примјена *Критеријума*

Први извјештаји Координационог одбора указивали су на пораст броја школа које су измијениле спорне називе и уклониле или премјестиле спорне симболе. Одређени позитивни помаци постигнути су и по питању мањег присуства ученика и ученица догађајима којима се обиљежавају ратна дешавања. До 2008. године, Координациони одбор је пријавио измјену више од 40 спорних школских назива у БиХ, као и уклањање бројних непримјерених симбола из школских установа.⁶ У току овог периода, већина административних јединица усвојила је подзаконске акте којима се уређују школски називи, симболи и манифестације (погледати Анекс 2 за више појединости).

Упркос видљивим промјенама, напредак на подручју БиХ био је неравномјеран. Неке од административних јединица отворено су одбиле да признају *Критеријуме*. На примјер, Скупштина Западнохерцеговачког кантона усвојила је Закључак о неприхватању докумената „*Критерији за школске називе и симболе*“, док су власти у Кантону 10 одбиле да предузму било какву регулаторну мјеру. У Брчко Дистрикту БиХ одговарајуће мјере за уклањање контроверзних назива и симбола већ су биле предузете, тако да власти нису сматрале да је потребно усвајати било какве додатне подзаконске акте.

Без пуне политичке подршке из свих административних јединица, Координациони одбор се још суочио и са, углавном, непотпуном процјеном стања у школама, нарочито када је ријеч о неприкладним симболима и манифестацијама. Посјете школама су постале нередовне, па је било тешко процијенити у којој се мјери поштују задати критеријуми у цијелој БиХ.⁷

Министарства образовања посљедњи пут су заједно разматрала питање школских назива, симбола и манифестација 2009. године, када је Координациони одбор представио извјештај о спровођењу *Привременог споразума* за период од 2002. до 2008. године на Конференцији министара образовања у БиХ. Координациони одбор од тада више не постоји, а процјене стања домаћих институција на ову тему у БиХ досад нису остварене.

2.4. Правна анализа

Када је ријеч о обавезама БиХ према домаћим и међународним прописима, садашња ситуација је у супротности са чланом 4. *Оквирног закона о основном и средњем образовању у БиХ*⁸ (*Оквирни закон*)⁹ којим се прописује да „[с]вако дијете има једнако право приступа и једнаке могућности учешћа у одговарајућем образовању, без дискриминације на било којој основи. Једнак приступ и једнаке могућности подразумевају обезбјеђење једнаких услова и прилика за све, за почетак и наставак даљег образовања.“¹⁰

Такође је у супротности с неколико примјењивих међународних конвенција¹¹ које се односе на инклузивно и недискриминаторно образовање. Извјештајима на ову тему стално се наглашава да су направљени занемарљиво мали помаци у подстицању инклузивног окружења у школама.

⁶ Извјештај Координационог одбора о имплементацији *Привременог споразума о задовољавању посебних потреба и права дјете појетника*, новембар 2008. године

⁷ Осим периодичних извјештаја Координационог одбора, једини свеобухватни извјештај на ову тему урадила је 2008. године НВО „Фондација локалне демократије“. У извјештају ове организације, *Анализа provedбе „Критерија за школске називе и обиљежја“ у основном, подручним и средњим школама БиХ*, бројни школски називи и манифестације оцијенени су неприхватљивим због различитог тумачења *Критеријума*. Налази у овом извјештају знатно су се разликовали од оних Координационог одбора па су поједине образовне власти и Координациони одбор јавно осудиле или потпуно игнорисале и извјештај и у њему изнесене налазе. Мада се овим извјештајем скренула пажња медија и јавности на проблеме у вези са школским називима и симболима, није се дошло ни до каквих опилљивих резултата.

⁸ „Службени гласник БиХ“, бр. 18/03.

Доступно на: http://www.mcp.gov.ba/attachments/sr_Мигрирани_документи/Важни_документи/Važno-Zakoni/Okvirni_zakon_o_osnovnom_i_srednjem,s.pdf

⁹ *Оквирним законом* усклађени су многи аспекти образовања на подручју државе, у шта спада и увођење деветогодишњег основног образовања и основне структуре управљања у школама. Овим законом такође је предвиђена израда и примјена заједничког језгра наставних планова и програма.

¹⁰ Исто, члан 4.

¹¹ *Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације* (ИЦЕРД), *Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима* (ИЦЕСЦП), *Конвенција о правима дјетета* (УНЦРЦ), *УНЕСКО-ва Конвенција против дискриминације у образовању*, *Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода* (ЕЦПХ)

- Савјет Европе изјавио је 2017. године да „(...) јавним животом и даље доминира изразити осјећај сегрегације међу три главне националне групе („конститутивни народи“), који диктира модалитете коегзистенције у јавним институцијама, урбаним подручјима и школама (...)”.¹²
- Европска комисија против расизма и нетолеранције (ЕЦПРИ) навела је 2020. године у свом извјештају о образовању да „ (...) власти на свим нивоима нису успјеле постићи напредак у области од тако пресудног значаја за изградњу инклузивног друштва и превазилажење дубоко укоријењених етничких подјела у држави”. Ова изјава се односила на препоруку ЕЦПРИ-а из 2010. године, која је подразумијевала „ (...) осигурање инклузивне, недискриминаторне и потицајне средине у свим школама, као и уклањање свих симбола који указују на националну или вјерску пристрасност”.¹³

Битно је нагласити да су Критеријуми наведени у поглављима 2.2. и 2.3. само полазиште за одабир прихватљивих школских назива, симбола и манифестација, али да је гореспоменути домаћи и међународни правни оквир инклузивнији и, као такав, треба да послужи као одредница властима у БиХ при одлучивању о томе шта је прихватљиво.

3. Школски називи

Историјат: За вријеме Југославије (1945. - 1992. године), школски називи углавном су служили јачању свијести о југословенском идентитету. Школе су често називане по партизанским војним командантима и команданткињама, палим партизанским борцима и боркињама, као и другим истакнутим историјским личностима са југословенског поднебља (писци и списатељке, научници и научнице и други академски грађани и грађанке). Током рата у БиХ (1992. - 1995. године) и непосредно по његовом завршетку, образовне власти и политичари и политичарке мијењали су називе многобројних основних и средњих школа широм БиХ. Многи називи су промијењени да би се обилежили догађаји из рата (војне личности и битке), те одала почаст историјским личностима које су нови органи власти сматрали погодним у датој административној јединици. До 2000. године, образовне власти и политичари и политичарке промијенили су називе стотинама школа широм државе. Иако су изузеци постојали, огромна већина ових промјена учињена је да би се величала већинска етничка група у одређеним заједницама.

По усвајању Критеријума, образовне власти широм државе предузеле су одређене кораке да би ријешили неке од спорних назива:

- На примјер, у Републици Српској (РС), назив школе¹⁴ ОШ „Ђорђије Ковачевић Ђоја” у Осмацима промијењен је у ОШ „Алекса Шантић”, док је назив школе ОШ „Милан Јовић” у Угљевуку промијењен у ОШ „Филип Вишњић”. Ковачевић и Јовић су били команданти Војске Републике Српске (ВРС) током рата у БиХ од 1992. до 1995. године, док су Шантић и Вишњић били познати српски пјесници поријеклом из БиХ. Ове измјене су биле у складу с утврђеним *Критеријумима*.
- У другим административним јединицама постојали су примјери који су пратили *Критеријуме* за измјене школских назива који асоцирају на рат. У Босанском Петровцу (Унско-сански кантон), власти су промијениле назив школе ОШ „14. септембар” у ОШ „Ахмет Хромацић”. Датум 14. септембар је дан кад је Армија Републике Босне и Херцеговине (АРБиХ) поново преузела Босански Петровац од ВРС 1995. године, док је Ахмет Хромацић био писац из БиХ.

¹² Више информација у: *Четврто мишљење о Босни и Херцеговини* Савјетодавног комитета Савјета Европе за Оквирну конвенцију за заштиту националних мањина (2017). Доступно на: <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Cetvrto%20misljenje%20Savjetovanog%20odborna%20o%20BiH.pdf> (изворни текст на: <https://rm.coe.int/4th-op-bih-en/16808e2c53>)

¹³ Више информација у: *ECRI Conclusions on the Implementation of the Recommendations in Respect of Bosnia and Herzegovina Subject to Interim Follow-Up (2020)*. Доступно на: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809cde0e>

¹⁴ Кроз цијели извјештај, за основне школе се користе скраћенице ОШ или ПШ. Скраћеница ОШ (основна школа) односи се на централну школу, а ПШ на подручну школу. Скраћеница (М)СШ се користи за означавање (мјешовите) средње школе.

- У Новом Травнику (Средњобосански кантон), власти су промијениле назив школе СШ „308. славна брдска бригада” у МСШ „Нови Травник”¹⁵ јер је 308. славна брдска бригада била војна јединица АРБиХ у Новом Травнику. Власти у Новом Травнику промијениле су и назив школе ОШ „Јозо Гаџић Чупо” у ОШ „Фра Маријан Шуњић”.¹⁶ Јозо Гаџић Чупо је био члан Хрватског вијећа одбране (ХВО) и убијен је 1993. године, док је Маријан Шуњић био просвјетитељ и писац из БиХ.
- У Кантону 10, упркос неусвајању подзаконских аката према *Критеријумима*, власти су се 2007. године усагласиле око промјене назива основне школе у Дрвару из ОШ „Др. Иван Мерз”, што је било име католичког учењака проглашеног блаженим, у ОШ „Дрвар” због притиска многобројне заједнице повратника и повратница српске националности. Слично томе, у Сребреници (РС) власти су се договориле да промијене назив централне основне школе из ОШ „Петар Петровић Његош” у „Прва основна школа Сребреница” 2012. године, због великог отпора заједнице повратника и повратница бошњачке националности. Петар Петровић Његош је био црногорски владар и писац, а припадници и припаднице бошњачке заједнице сматрали су нека од његових дјела недоличним. У оба случаја исказана је велика спремност образовних власти да пронађу заједнички језик и одаберу неутралне називе прихватљиве свима у тој заједници.

Упркос одређеном напретку постигнутом у рјешавању питања школских назива којима се продубљују подјеле, образовне власти у одређеним дијеловима БиХ невољно приступају вршењу промјена.

- Неке школе и даље носе називе одређених битака из рата (на примјер, ОШ „Липањске зоре” у Вишићима, Чапљина, Херцеговачко-неретвански кантон) или датума војних побједа (на примјер, ОШ „13. рујан” у Јајцу, Средњобосански кантон), а и даље постоје и други називи који подсећају на рат у БиХ, пале војнике и војнициње.
- Осим тога, називи неколико школа по спорним историјским личностима још увијек нису промијењени. Овдје је ријеч о симпатизерима нацизма или личностима познатим по политичким или војним спонама са фашистичким режимом у току Другог свјетског рата. На примјер, у Горажду (Босанско-подрињски кантон Горажде), школа ОШ „Хусеин еф. Ђозо” добила је назив по СС официру високог чина и имаму из 13. оружане СС Ханџар дивизије из Другог свјетског рата.
- С обзиром на тијесну везу између вјере и етничке припадности у БиХ, већина школа названих по вјерским вјеродостојницима тако представља само једну етничку групу - ону већинску. У РС, 22 школе¹⁷ носе име Светог Саве, српског православног свеца и заштитника образовања. У дијеловима Федерације Босне и Херцеговине (ФБиХ) гдје су Хрвати већина, неколико школа такође носи називе према вјерским личностима, као што је, на примјер, кардинал Степинац, оспоравани загребачки надбискуп из периода Другог свјетског рата.¹⁸

Примјери назадовања из скоријег периода

Посљедњих година примјетан је одређени степен назадовања када су у питању школски називи у неким дијеловима БиХ.

- Скупштина Унско-санског кантона је 2018. године усвојила одлуку о враћању назива четири основне и средње школе по именима припадника територијалне одбране АРБиХ погинулих између 1992. и 1995. године. Одлука о промјени назива и повратку на претходне који имају везе с ратом и који су били дати школама непосредно послје рата, у супротности је с кантоналним подзаконским актима.
- У Кантону Сарајево, власти су 2016. године изгласале промјену назива школе ОШ „Доброшевићи” у ОШ „Мустафа Бусулаџић” према изразито контроверзној личности из Другог свјетског рата. Кантонална скупштина поништила је 2018. године ову одлуку, међутим, школа и даље носи исти назив.

¹⁵ МСШ „Нови Травник” ради по наставном плану и програму Средњобосанског кантона на босанском језику.

¹⁶ ОШ „Фра Маријан Шуњић” ради по наставном плану и програму Средњобосанског кантона на хрватском језику.

¹⁷ Укључујући њихове подручне школе.

¹⁸ Кардинал Степинац је и даље контроверзна историјска личност због своје повезаности с Независном Државом Хрватском коју су водиле усташе током Другог свјетског рата. Једна школа у Неуму (Херцеговачко-неретвански кантон) носи Степинчево име.

4. Школски симболи

Историјат: као и код спорних школских назива, свеприсутни етнички и вјерски симболи у школама били су честа појава у многим дијеловима БиХ у послеријатном периоду. Провокативни споменици који асоцирају на рат постављани су у просторијама школа (или на неколико метара од школске зграде), а вјерски симболи су постали честа појава у школама, нарочито крстови и иконе у учионицама и ходницима. Овим симболима, уз оспораване заставе, портрете и кипове, ишло се на даље разграничавање школа у корист припадника и припадница већинске етничке групе. Критеријуми изричито наводе симболе, заставе, ознаке и друга обиљежја који су окарактерисани као прикладни. На примјер, вјерска обиљежја допуштена су само у учионицама намијењеним предмету Вјеронауке, а једино службене заставе и грбови БиХ и тог ентитета, односно кантона могу да буду јавно изложени.¹⁹ Критеријумима је забрањено постављање споменика или плоча које садрже тумачења или квалификовање рата, обиљежја страних земаља, политичких странака, покрета, као и њихових лидера и лидера.²⁰

Изражавање многих спорних симбола који се тичу вјере, политике и рата никада није ријешено и могу се још увијек наћи свуда у БиХ.

Вјерски симболи

- Католички крстови у школама уобичајена су појава у неким дијеловима БиХ, а нарочито у мјестима у Херцеговачко-неретванском кантону, Кантону 10 и Западнохерцеговачком кантону. Католички крстови обично се налазе у учионицама, салама, ходницима, као и канцеларијама школе. Постоје и примјери гдје се католички крстови налазе у школским двориштима или на споменицима у кругу школског дворишта. На примјер, у Маглају (Зеничко-добојски кантон), велики крст се налази испред ПШ у Брадићима (Маглај). Та школа је на једној од 28 локација у БиХ на којима су смјештене „двје школе под једним кровом“.²¹
- Спорна статуа Дјевице Марије у Стоцу (Херцеговачко-неретвански кантон) и даље се налази у школском дворишту ОШ „Ходово“. Школа је еклатантан примјер „двје школе под једним кровом“ па је постојање ове статуе раније навело Бошњаке да бојкотију наставу. С друге стране, распеће које се налазило у мултиетничкој средњој школи у Стоцу уклоњено је из школског хола и премјештено у кабинет за предмет Католичког вјеронаука.
- Православне иконе су честа појава у РС и више пута су изазвале оштре реакције припадника и припадница несрпског становништва. Лик Растка Немањића (касније Свети Сава) и даље представља посебно осјетљиву тему. Ова историјска личност има двојаку улогу у српској традицији - као главни просвјетитељ и као оснивач аутокефалне Српске православне цркве (чији је био први архиепископ). У школама се, међутим, често не прави разлика између ова два дјеловања Светог Саве. У извјештају из 2006. године, Координациони одбор је, поводом икона Светог Саве, нагласио: „По Критеријима, вјерски симболи могу се користити само у кабинетима вјеронауке. Сlike Светог Саве (Саве - Растка Немањића) нису спорне и могу стајати на зидовима школе, поред фотографија осталих књижевника и других знаменитих људи.“²² Упркос јасним инструкцијама, иконе Светог Саве и даље су распрострањене, док се слике Растка Немањића не могу видјети уз слике других писаца и списатељки и просвјетитеља и просвјетитељки. Упркос полемици о Светом Сави, одређени помаци око вјерских симбола у РС ипак су направљени. У Рудом, на примјер, сви вјерски симболи у ОШ „Рудо“ премјештени су у кабинет за предмет Вјеронауке, у покушају да се направи искорак ка стварању инклузивног школског окружења за све ученике и ученице.

¹⁹ У мањим школама које немају одвојене учионице за предмет Вјеронаука, Критеријуми предвиђају да се вјерски симболи држе у учионици само у току часа из предмета Вјеронауке.

²⁰ Критеријуми предвиђају да се дати симболи могу употребљавати само у сврху конкретних предавања из одређеног наставног плана и програма, а не да буду стално изложени на било којем мјесту у било којој школи.

²¹ Више информација у: извјештај Мисије ОЕБС-а у БиХ „Двје школе под једним кровом“ - највидљивији примјер дискриминације у области образовања у Босни и Херцеговини (2018). Доступно на: <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/404993>

²² Извјештај Координационог одбора о имплементацији Критерија за школске називе и симболе, април 2006. године

- У мјестима гдје Бошњаци чине већину, овај феномен се испољава кроз фотографије и макете цамија, које посредно могу указивати на вјеру. На примјер, у ОШ „Мехмедалија Мак Диздар“ у Горажду (Босанско-подрињски кантон Горажде), макета цамије се налази у холу школе.

Политички симболи

- Неконститутивне заставе и грбови још увијек се могу видјети у неким школама. На примјер, у Херцеговачко-неретванском кантону и Кантону 10, у подручјима гдје Хрвати чине већину, испред неколико школа и даље је изложен грб Херцег-Босне.²³
- Ранији грб РС и даље се може видјети у појединим школама у РС.²⁴
- И грб Републике БиХ²⁵ још увијек стоји у неким школама гдје Бошњаци чине већину, посебно у Босанско-подрињском кантону Горажде.

Ратни симболи

- У ОШ „Ђоралићи“ у Цазину (Унско-сански кантон), хеликоптер Ми-8 бивше АРБиХ стоји као споменик у школском дворишту. У ПШ „Брљево“ у Гацку (РС) држе споменик посвећен Радојици Перишићу, четничком команданту из Другог свјетског рата. Међутим, фотографија Слободана Праљка, осуђеног ратног злочинца, уклоњена је с улаза у ОШ „Липањске зоре“ у Чапљини (Херцеговачко-неретвански кантон).

Новији примјери

Посљедњих година у неким дијеловима БиХ дошло је до назадовања по питању школских симбола.

- Шест основних школа у Високом (Зеничко-добојски кантон) поставило је у својим просторијама почетком 2021. године спомен-плоче посвећене палим борцима и боркињама АРБиХ који су похађали те школе. Иако ове плоче, стручно говорећи, нису у супротности са *Критеријумима* или кантоналним подзаконским актима из ове области, оне и даље указују на тенденцију да се школске просторије користе за промовисање ратних наратива.
- Свечаном откривању споменика посвећеном дјечи жртвама рата у периоду од 1992. до 1995. године у ОШ „Свети Сава“ у Источном Сарајеву (РС) присуствовали су 2018. године представници и представнице политичких, вјерских и образовних власти, па је, као такво, представљало јасну намјеру да се школе искористе у помен жртава рата.²⁶ Овај споменик је подигнут у школском дворишту и намјена му је слична спомен-обилежју убијеној дјечи опкољеног Сарајева од 1992. до 1995. године, који се, за разлику од горепоменутог, налази у јавном парку у Сарајеву.

²³ Више информација у: одлуке Уставног суда ФБиХ бр. У-11/97, У-12/97 и У-7/98

²⁴ Више информација у: Одлука Уставног суда БиХ бр. У-4/04

²⁵ Грб Републике БиХ усвојен 4. маја 1992. године. Садашњи грб БиХ усвојен је почетком 1998. године.

²⁶ Више информација на: <https://www.palelive.com/otkriven-spomenik-stradalaj-djeci-srpskog-sarajeva/>

5. Школске манифестације

Историјат: У *Критеријумима* је наведено да обиљежавање „дана школе“ не би требало да буде у вези с датумима којима се слави неки догађај из посљедњег рата, као и да школе не би требало да организују нити доводе ученике и ученице на скупове поводом обиљежавања ратних и политичких збивања. Овакви и њима слични захтјеви, наведени у различитим подзаконским актима, само се дјелимично спроводе. Такође су примијећене и негативне тенденције током посљедњих година, као и примјери назадовања кад је ријеч о школским манифестацијама, прославама, те другим дешавањима у школи.

Организација школских манифестација с **вјерским** конотацијама и даље је узрок неслагања у мултиетничким подручјима широм БиХ. Ове манифестације скоро увијек организују припадници и припаднице већинске етничке групе за себе. Обиљежавање вјерских празника, као што су Бајрам, Божић и Васкрс/Ускрс, организује се у неким школама уз приредбе и прославе у којима учествују ученици и ученице. Овакве манифестације нису ограничене на часове предмета Вјеронауке, већ се обично дешавају у цијелој школи. Иако празници могу да буду прилика да се промовише етничка и вјерска разноликост БиХ у инклузивном и образовном окружењу, ови програми често нису примјерени за оне ученике и ученице који те празнике не славе.

- Дан Светог Саве у РС, који се слави 27. јануара је један од најоспораванијих датума. Иако је Министарство просвјете и културе РС 2008. године издало инструкцију која предвиђа да манифестације морају да буду образовног карактера, као и да морају да буду организоване водећи рачуна и поштујући културолошку различитост свих ученика и ученица, нису се у свим школама подједнако придржавали ове инструкције. На Дан Светог Саве често се изводе и вјерски обреди које врше вјерски великодостојници, као што имају и политичку димензију јер буду присутне политичке личности. Више школа се раније договорило да вјерске прославе одржавају ван круга школе, али неке су се ипак вратиле старој пракси одржавања прослава у школама у вријеме наставе, којима се дјеца и особље раздвајају. Као покушај да се задовоље потребе оних ученика и ученица који не славе Дан Светог Саве, школе им дају могућност да 27. јануара остану код куће. Ипак, овим процесом наставља се дијелење по етничкој основи и тихи је показатељ етничке групе која доминира у тој заједници.

У посљедњих неколико година постале су многобројније и манифестације којима се широм БиХ обиљежавају **ратна збивања**. Ово се подударило са стављањем већег нагласка на рат у БиХ (1992. - 1995. године) у наставним програмима за предмет Историје који се користе у различитим административним јединицама.²⁷ Сјећања на рат у БиХ често се обиљежавају одласком на мјеста ратних збивања, као и организовањем предавања представника и представница удружења ратних ветерана и ветеранки или удружења жртава рата.

- На примјер, у Прозору-Рама (Херцеговачко-неретвански кантон), сви ученици и ученице и наставно особље школа у општини, које раде по наставном плану и програму на хрватском језику, посјећују споменик хрватским жртвама у Уздолу и слушају предавање бившег војног команданта о историји.

Ратна дешавања се обиљежавају и прославама у школама - или оним које школе организују - у част појединих војних јединица, датума војних побједа, као и у помен жртвама рата (само једне од зараћених страна).

- На примјер, ученици и ученице ОШ „Велешки хероји“ у Сарајеву (Кантон Сарајево) посјећују, с неким другим сарајевским школама, спомен-обиљежје 1. славне – 111. витешке бригаде АРБиХ да би прославили дан формирања ове јединице и слушали предавање бивших команданата²⁸ о дешавањима у Сарајеву и БиХ током рата.

²⁷

Савјет Европе формално је 2000. године дао приједлог за стављање мораторијума на подучавање о рату у БиХ (1992. - 1995. године), наводећи да је потребно да прође више времена да би се изградио примјерен приступ о овом сукобу у настави. Неке административне јединице су поштовале овај приједлог, док су друге наставиле са подучавањем о рату. Током претходне деценије у БиХ дошло је до значајног пораста броја часова који су се бавили овим ратом. Овакво стављање нагласка на распад Југославије и ратове који су вођени деведесетих година прошлог вијека пренесено је и на новије уџбенике историје у којима се изучава XX вијек.

²⁸

Више информација на: <https://novosarajevo.ba/historijski-casovi-za-ucenike-osnovnih-skola-u-memorijalnom-centru-novo-sarajevo/>

Ратне комеморације често служе јачању етно-националне свијести кроз наративе о жртвовању кроз историју, или кроз величање побједа остварених на бојном пољу и поднесених жртава. Поруке помирења најчешће изостају приликом обиљежавања ратних збивања на које се ученици и ученице воде.

Осим тога, ученици и ученице су све више подложни **политичком** утицају у школама. Оквирним законом изричито су забрањене активности политичких странака у школама, али ученици и ученице нису у потпуности заштићени од политичког притиска. Представници и представнице власти су у више наврата позивали школе и ученике и ученице да присуствују политички осјетљивим дешавањима и окупљањима. Надаље, школске просторије се често користе за потребе предизборне кампање, док постери и билборди који промовишу политичке странке и кандидате и кандидаткиње често могу да се виде у непосредној близини школа.²⁹

Одржавање манифестација се наставља готово без узимања инклузивности у обзир, нарочито у контексту недавног обиљежавања 25. годишњице од завршетка рата. Присуствовањем бројним часовима историје и излагањима с нагласком на збивања из рата, ученици и ученице постају предмет политичке индоктринације.

6. Закључци

Политичари и политичарке настављају да користе образовне установе као средство за обиљежавање територије, истицање политичке моћи и обликовање историјских и културних наратива у заједницама. Школе у БиХ представљају еклатантан примјер искоришћавања јавног простора у политичке сврхе. Као што наставни програми и уџбеници директно утичу на то шта ученици и ученице уче у школама, тако и школски називи, симболи и манифестације утичу на обликовање свијести младих људи. Код ученика и ученица већинске етничке групе на датом простору, школски називи, симболи и манифестације често служе јачању њиховог смисла припадности и идентитета. С друге стране, ученицима и ученицама који не припадају доминантној етничкој групи, истим тим елементима ван наставног програма и уџбеника такође се наглашава оно што они често уче у учионици, то јест, да њихова виђења и увјерења нису једнако вреднована.

Привремени споразум и Критеријуми су створени да заштите ученике и ученице, и заједнице у цјелини, против злоупотребе школских назива, симбола и манифестација у корист политике или идеологије. По самом спровођењу *Привременог споразума* и усвајању подзаконских аката, одређене административне јединице су предузеле кораке ка рјешавању проблема спорних назива школа, симбола и манифестација. Иако се напредак учињен на овом пољу углавном одржао, уочене су и забрињавајуће тенденције у интензификовању политизације школа, већем броју спомен-обиљежја и обиљежавања у кругу школе, као и континуирано непоштовање принципа инклузивности широм БиХ.

Образовне власти би, у сарадњи с политичарима и политичаркама и доносиоцима и доносиатељкама одлука, требало да ревидирају своје подзаконске акте којима су уређени школски називи, симболи и манифестације с једнаком посвећеношћу инклузивном образовању. На основу доказа о назадовању у овој области, јавља се растућа потреба очувања досад постигнутог напретка, превенције даљње регресије, као и промовисања средине у школи која је прикладна, пријатна и отворена свим ученицима и ученицама.

²⁹ Одговарајући на примједбе, Институција омбудсмана/омбудсмана за људска права БиХ позвала је политичке странке пред Опште изборе 2018. године да покажу бригу за ученике и ученице и потпуно их искључе из било каквих дешавања која имају везе с политичким активизмом. Више информација на: <https://ombudsmen.gov.ba/Novost.aspx?newsid=1059&lang=SR>

Препоруке

- 1** Власти у свим административним јединицама с надлежностима у области образовања треба да обезбиједе да су инклузивна школска окружења – укључујући школске називе, симболе и манифестације - изричито уређена законима и подзаконским актима. Закони и подзаконски акти који се односе на школске називе, симболе и манифестације требало би да буду базирани на принципу да школе морају да буду инклузивне, деполитизоване и прикладне за све конститутивне народе, националне мањине и остале.
- 2** Власти у свим административним јединицама с надлежностима у области образовања треба да обезбиједе да на снази буду спроводиве мјере за сузбијање непоштовања закона и подзаконских аката који се односе на школске називе, симболе и манифестације. Власти би требало да обезбиједе успостављање и функционалност механизма надгледања којима би придржавање горепомнутих прописа било заштићено.
- 3** Управа школе, наставно особље, ученици и ученице, родитељи и други чланови и чланице локалне заједнице требало би да активно учествују у предлагању мјера и оцјењивању својих школа у погледу инклузивности школских окружења, с циљем да се исте побољшају. То би требало да буде дио школског развојног планирања, као и обликовања концепта рада, културе и праксе у школи. Бројчано мање заступљени конститутивни народи, националне мањине и остали би требало да буду дио овог дијалога. Управа школе би требало да се на локалном нивоу бави рјешавањем свих недоумица и проблема чланова и чланица своје заједнице на отворен и конструктиван начин.
- 4** Сви школски називи би требало да буду усклађени са законима и подзаконским актима који се на њих односе. За оне школске називе који нису у складу с датим законима и подзаконским актима, постоје многобројне алтернативе, попут назива мјеста или заједнице гдје се школа налази, нумерички називи и слично.
- 5** Сви симболи у школама и у кругу школе требало би да буду усклађени са законима и подзаконским актима који се на њих односе. Спорни школски симболи би требало да буду уклоњени с мјеста на којима није дозвољено да се налазе. Сви вјерски симболи у учионицама, салама, ходницима, канцеларијама управе школе и другим локацијама би требало да буду уклоњени или премјештени у учионицу намијењену изучавању предмета Вјеронауке. Ако се та учионица користи и за изучавање других предмета, вјерски симболи би онда требало да буду изложени само током наставе из предмета Вјеронауке.
- 6** Све школске манифестације, прославе и обиљежавања одређених дешавања би требало да буду у складу са законима и подзаконским актима који се на њих односе. Сви напори треба да буду усмјерени ка организацији школских манифестација у инклузивном, гостољубивом и отвореном духу према свим етничким и вјерским заједницама. Школе не треба да организују присуствовање ученика и ученица на скуповима којима се обиљежавају ратна или политичка дешавања. Учешће у школским излетима треба да буде у потпуности на добровољној основи за све ученике и ученице. Прије свих школских излета, ученици и ученице и родитељи треба да буду информисани о распореду и програму с јасним циљем посјете, именом и презименом говорника и говорница, те осталим дешавањима у оквиру излета.
- 7** Званични „дан школе” не би требало да се поклапа с вјерским празницима, даном побједи или пораза неке војске, као ни с осталим датумима који се тичу искључиво ученика и ученица само једне етничке групе. Све прославе „дана школе” би требало да буду деполитизоване и свјетовне природе.

Анекс 1: Критеријуми за школске називе и симболе



ODBOR ZA KOORDINACIJU PROVEDBE PRIVREMENOG SPORAZUMA O ZADOVOLJAVANJU POSEBNIH POTREBA I PRAVA DJECE POVRATNIKA
ODBOR ZA KOORDINIRANJE PROVEDBE PRIVREMENOG SPORAZUMA O ZADOVOLJAVANJU POSEBNIH POTREBA I PRAVA DJECE POVRATNIKA
ОДБОР ЗА КООРДИНАЦИЈУ ПРОВОЂЕЊА ПРИВРЕМЕНОГ СПОРАЗУМА О ЗАДОВОЉАВАЊУ ПОСЕБНИХ ПОТРЕБА И ПРАВА ДЈЕЦЕ ПОВРАТНИКА
COORDINATION BOARD FOR THE IMPLEMENTATION OF THE MARCH 5TH 2002 INTERIM AGREEMENT ON RETURNEE CHILDREN

У складу с чланом 8. (тачка 13. ц) *Плана провођења Привременог споразума о задовољавању посебних потреба и права дјеце повратника* потписаног 05. марта 2002. године, Обећањем 1 Плана реформе образовања усвојеног 21. новембра 2002. године, и Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, (Службени гласник БиХ, бр. 18/2003),

Одбор за координацију провођења *Привременог споразума о задовољавању посебних потреба и права дјеце повратника* предлаже министру просвјете и културе Републике Српске и кантоналним министрима просвјете у Федерацији Босне и Херцеговине на усвајање

КРИТЕРИЈУМЕ ЗА ШКОЛСКЕ НАЗИВЕ И СИМБОЛЕ

I КРИТЕРИЈУМИ ЗА ШКОЛСКЕ НАЗИВЕ

1. Назив школе је прихватљив:

- а) Уколико је названа по познатом научнику, писцу или неком другом умјетнику и публицисти из наставних планова и програма по којима се учи у школама у Босни и Херцеговини, а посебно из заједничког језгра наставних планова и програма;
- б) Уколико је названа по познатом просвјетитељу;
- ц) Уколико је названа по познатој личности из књижевности (књижевног дјела) која представља позитиван примјер;
- д) Уколико је названа по неком познатом хуманисти;
- е) Уколико је названа у знак захвалности за донаторство и у складу је с осталим тачкама ових Критеријума;
- ф) Уколико носи назив истакнутог културног и спортског радника из Босне и Херцеговине;
- г) Уколико је названа по професији за коју образује ученике;
- х) Уколико је названа по неком прикладном географском или топографском називу, укључујући и називе насеља и регија;
- и) Уколико је школа добила нумерички назив;
- ј) Уколико назив у себи не садржи искључиво уже вјерско обилежје и везан је за личност која ни на који начин није начинила штету припадницима других народа и вјерских заједница;
- к) Уколико назив не представља датум, догађај, војну јединицу или војну личност из последњег рата и личности из претходних ратова које су нанијеле штету другим народима;
- л) Уколико назив не садржи искључиво политичку конотацију.

II КРИТЕРИЈУМИ ЗА ШКОЛСКЕ СИМБОЛЕ

1. Прихватљиви школски симболи:

- а) Застава и грб Босне и Херцеговине, застава и грб ентитета, односно кантона;
- б) Грб школе који је у складу с овим Критеријумима;
- ц) Ратне спомен-плоче које садрже имена погинулих, годину рођења и годину страдања, а не садрже интерпретације или квалификације рата, као и споменици на којима нема увредљивих и неприхватљивих писаних порука;
- д) Вјерски симболи који могу бити лоцирани само у кабинету/учионици вјеронауке. У школама у којима не постоје кабинети вјеронауке вјерски симболи се могу користити у учионицама само током извођења наставе вјеронауке;
- е) Симболи других држава, остали симболи, фотографије или предмети који се односе на политичке странке, покрете, лидере или на било који рат могу се користити у учионицама/кабинетима само током извођења програмских садржаја у настави, а не могу бити изложени у школским просторијама и дворишту.
- Ф) Сви знакови, симболи и друга обиљежја у школама ће се употребљавати у складу са законима који регулишу начин и употребу знакова и симбола на свим нивоима власти и у јавним установама.

2. Школске манифестације:

- а) Обиљежавање дана школе треба бити усклађено са усвојеним Критеријумима (нпр. не може се обиљежавати датум и прослава неког догађаја из последњег рата и сл.).
- б) Школе не могу организовати нити организовано водити ученике на скупове поводом обиљежавања ратних и политичких збивања.

III РОКОВИ ЗА ПРОВОЂЕЊЕ

1. Провођење ових Критеријума треба да се изврши током школске 2004/05. године.
2. Министар просвјете и културе Републике Српске и кантонални министри просвјете у Федерацији Босне и Херцеговине ће доставити Критеријуме оснивачима и директорима свих јавних основних и средњих школа. Рок за достављање поменутих докумената школама је **крај школске 2003/04. године.**
3. Током својих редовних састанака и консултација с родитељима повратницима, ентитетски и кантонални координатори за провођење Привременог споразума о дјечи повратницима ће информисати родитеље и наставнике о Критеријумима.
4. Оснивачима школа и просвјетним властима се препоручује да обезбиједи неопходна средства којима ће се покрити трошкови за провођење ових Критеријума.
5. Тумачење Критеријума у случају спорних назива школа и школских симбола ће дати надлежна министарства.
6. ОЕБС ће задржати улогу праћења и координисања активности у вези са провођењем Критеријума.

Анекс 2: Преглед подзаконских аката за регулисање школских назива, симбола и манифестација

Република Српска	<i>Правилник о критеријумима за школске називе, симболе и организацији школских манифестација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 85/04)</i>
Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине	Нема одговарајућег акта о критеријумима за школске називе и симболе ³⁰
Унско-сански кантон	<i>Правилник о критеријумима о школским називима и симболима у организацији школских манифестација („Службени гласник Унско-sanskog kantona“, бр. 7/05)</i>
Посавски кантон	<i>Напутак о критеријумима о школским називима, симболима и организацији школских манифестација (16. 2. 2005. године)</i>
Тузлански кантон	<i>Упутство за имплементацију Критерија за школске називе и симболе (5. 7. 2004. године)</i>
Зеничко-добојски кантон	<i>Правилник о критеријумима о школским називима и симболима и организацији школских манифестација („Службене новине Зеничко-добојског кантона“, бр. 14/04)</i>
Босанско-подрињски кантон Горажде	<i>Правилник о критеријумима о школским називима и симболима и организација школских манифестација („Службене новине Босанско-подрињског кантона Горажде“, бр. 13/05)</i>
Средњобосански кантон	<i>Правилник о критеријумима о школским називима и симболима и организирању школских манифестација (17. 5. 2006. године)³¹</i>
Херцеговачко-неретвански кантон	<i>Упутство за provedбу Критерија за школске називе и симболе (7. 9. 2004. године)</i>
Западнохерцеговачки кантон	Кантонална скупштина усвојила је <i>Закључак о неприхваћању докумената „Критерији за школске називе и симболе“ („Народне новине Жупаније Западнохерцеговачке“, бр. 16/08)</i>
Кантон Сарајево	<i>Критерији за школске називе и симболе и упутство за имплементацију (11. 7. 2004. године)</i>
Кантон 10	Нема одговарајућег акта о критеријумима за школске називе и симболе

³⁰ Власти у Брчко Дистрикту БиХ нису сматрале да је неопходно усвојити подзаконске акте који би регулисали ову материју с обзиром на то да су раније предузете прикладне мјере за уклањање контроверзних назива и обиљежја.

³¹ Правилник није објављен у „Службеним новинама Средњобосанског кантона“, али га је министар образовања доставио свим школама у Средњобосанском кантону.

